

STADIUL CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE ÎN CIMITIRUL SATULUI MEDIEVAL RĂDVANI

Ioan CRIȘAN*

THE STAGE OF ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE MEDIEVAL VILLAGE RĂDVANI CEMETERY

Abstract

The Medieval village Rădvani appears in documents beginning with 1214 until the 17th century when it was abandoned. The archaeological site, near the forest with the same name outside Cefa (Bihor County), has an area of 22.31 hectares.

Between 1990 and 1999 archaeologists researched the village fireplace and in 2000 the village cemetery, located in the sector A of the site. Until 2011 the excavations revealed the foundations of a church and the edges of the cemetery in all four of the cardinal points. 447 tombs with a number of 453 individuals have been identified. The funeral rituals began in the 11th century and continued until the 17th century. We have identified three stages in the evolution of this cemetery between these chronological reference points:

Stage 1, with 193 tombs and 196 individuals, between the 11th and 12th century.

Stage 2, with 243 tombs and 246 individuals, around a church, that can be included between the 13th and 17th century.

Stage 3, with 10 tombs and 10 individuals, all around the church, corresponding to the 13th and 17th century.

There was only one modern tomb dated between the 18th and 19th century that could bring up the discussion around a fourth stage.

Key words: Rădvani, stage, village, cemetery, church, tomb.

Satul medieval Rădvani apare în documente începând cu anul 1214¹ până în secolul al XVII-lea când a fost abandonat². Situl arheologic respectiv, aflat în vecinătatea Pădurii Rădvani din extravilanul localității Cefa (jud. Bihor), are suprafața de 22,31 ha, fiind cunoscut în literatura de specialitate sub numele de Cefa-La Pădure. Avându-se în vedere detaliile terenului, situl a fost împărțit în patru sectoare: A, B, C și D. În sectoarele B, C și D (16,58 ha) a fost localizată vatra satului medieval, iar în sectorul A (4,55 ha), un teren numit de localnici Hotare, cimitirul și biserica. De remarcat însă că și în sectorul A, în jurul cimitirului, s-a locuit în decursul evului mediu.

După ce între anii 1990 și 1999 în sectoarele A, B și C ale sitului s-au desfășurat sondaje și săpături arheologice sistematice³, în anul 2000 a fost abordat cimitirul așezării,

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, crisianioancris@gmail.com

¹ Gy. Györffy, *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, vol. I, 1967, p.656.

² C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1967, p.394.

³ I.Crișan, *Săpăturile arheologice de la Cefa – La Pădure, județul Bihor din anul 1992*, în *Crisia* XXIII, 1993, p. 9-37; Idem, *Săpăturile arheologice din anul 1993 de pe șantierul arheologic Cefa – La Pădure, județul Bihor*, în *Crisia* XXIV, 1994, p. 23-43; Idem, *Complexele gospodărești descoperite în anul 1994 în așezarea Cefa –*

localizat încă în anul 1986, când au fost descoperite două morminte⁴. Cimitirul împreună cu biserica reprezintă cele mai însemnate obiective în cercetarea sistematică a unei așezări medievale deoarece întrupează puterea economică și forța spirituală ale locuitorilor săi.

În microtopografia locului, cimitirul satului medieval Rădvani este situat pe un teren ușor denivelat, ale cărui cote se înscriu între valorile de 94,8 și 95,8 m. În secțiunea magistrală deschisă în anul 2000, în afară de morminte, au fost surprinse și fundațiile unei biserici. Apariția acestora a determinat în următorii doi ani direcționarea eforturilor spre dezvelirea vestigiilor edificiului bisericesc, iar apoi, între anii 2003 și 2011, prin alte secțiuni s-a urmărit atingerea marginilor cimitirului în cele patru direcții cardinale, obiectiv realizat în anul 2011⁵.

Se poate astfel estima că între cele patru puncte extreme suprafața cimitirului este de 7.100,02 mp din care aria totală a suprafețelor săpate (secțiuni și casete) este mai puțin de 430,86 mp (6,06%). În acestea au fost identificate și dezvelite parțial sau integral 447 de morminte cu un număr de 453 de indivizi, cimitirul de la Rădvani fiind astfel, alături de cele de la Pecica-Șanțul Mare (peste 140 morminte)⁶, Vladimirescu-Cetate (250 morminte)⁷, Biharea-Cărămidărie (524 morminte dintre care câteva din secolul IV)⁸, Voivozi-Biserica (86 morminte)⁹, Acâș (peste 70 morminte)¹⁰, unul dintre cele mai mari cimitire ca număr de morminte cercetate din Crișana¹¹.

Ajunse în acest stadiu, săpăturile din cimitirul satului medieval Rădvani oferă un cuantum de informație care permite reconstituirea evoluției cimitirului de la primele înmormântări până la finalul său.

O primă constatare a fost că demolarea sistematică în epoca modernă a edificiului bisericii, căzut în paragină după părăsirea satului, a afectat mormintele din interiorul ei și din imediata vecinătate. La aceasta s-au adăugat mai târziu acțiunile unor arheologi amatori și ale căutătorilor de comori.

A ieșit apoi în evidență faptul că înmormântările medievale din cimitir corespund nivelelor de locuire existente în vatra așezării. Mai puțin mormintele din secolele VIII- X, care, dacă nu au fost distruse de intervenții ulterioare, n-au fost încă localizate.

Pe temeiul analizei situației stratigrafice a ritualului și a inventarului funerar, se poate afirma că avem de-a face cu un cimitir medieval în care înmormântările au debutat cel mai devreme la începutul secolului al XI-lea și s-au derulat până la abandonarea satului de către locuitori, la o dată neprecizată, în decursul secolului al XVII-lea. Între aceste limite cronologice, în evoluția cimitirului se pot decela trei faze.

Faza I. În prima fază (faza de maximă extensie pe orizontală a cimitirului), care cronologic se întinde pe durata secolelor XI-XII, s-au practicat înmormântări pe o arie de circa 7.100,02 mp, în suprafețele săpate fiind identificate 193 morminte cu 196 defuncți (trei morminte adăpostind câte doi indivizi). Dată fiind suprafața cercetată prin săpături, nu s-a putut sesiza o aliniere a mormintelor. S-a putut constata în schimb o concentrare

La Pădure, județul Bihor, în *Crisia* XXV, 1995, p.37-65; Idem, *O locuință medievală descoperită la Cefa*, în *Arheologia Medievală*, II, 1998, p. 103-106.

⁴ I. Crișan, *Sondajul arheologic de la Cefa-Hotare, județul Bihor*, în *Crisia*, XXII, 1992, p. 27-32.

⁵ Pentru derularea săpăturilor în cimitir vezi: I. Crișan, S. Stanciu, Fl. Sfrengeu, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România* (în continuare CCAR), 2001, p. 66-67; Idem, în CCAR, 2002, p. 99; Idem, în CCAR, 2003, p.82; I. Crișan, *Un mormânt din necropola satului medieval Rădvani*, în *Crisia*, XXXIV, 2004, p. 77-87; Idem, în CCAR, 2004, p. 81-82; Idem, în CCAR, 2008, p. 99; Idem, în CCAR, 2011, p. 29-33.

⁶ *Repertoriul arheologic al Mureșului inferior. Județul Arad* (în continuare Repertoriu Arad), Timișoara, 1999, p.96.

⁷ *Ibidem*, p.135.

⁸ Roska M., *Recherches préhistoriques pendant l'année 1924*, în *Dacia*, I, 1924, p. 313; Idem, *Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925*, în *Dacia*, II, 1925, p. 403; Idem, *Erdély Régészeti Repertoriuma*, I, *Öskor*, Cluj, 1942, p. 40; M.Rusu, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în *AIIC*, III, 1960, p. 9.

⁹ R. Popa, D. Căpățână, A. Lukács, *Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuții la istoria Bihorului în secolele XII-XV*, în *Crisia*, XVII, 1987, p.72.

¹⁰ Szöcs P. L., *Acâș, com. Acâș, jud. Satu Mare. Punct: Biserica reformată*, în CCAR, campania 2003. A XXXVIII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 2004, p. 14.

¹¹ Săpăturile în cimitir s-au desfășurat ritmic cu susținerea financiară oferită, în măsura posibilităților, de către Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

a lor într-un nucleu aflat aproximativ în mijlocul ariei ocupate, recurgându-se deseori la suprapuneri.

Din inventarul acestor morminte făceau parte inele de păr simple și cu terminația în formă de S, inele digitale din bară de argint cu secțiuni rombică, inele digitale torsadate, colan din sârme din bronz torsionate, brățări cu secțiuni rombică etc. În unele morminte au apărut monede ale regilor arpadieni Bela I (perioada ducatului 1048-1060)¹², Ladislau I (1077-1095)¹³, Coloman (1095-1116), Bela al II-lea (1131-1141) Ștefan al III-lea (1162-1172)¹⁴, Bela al III-lea (1172-1196). În această fază, evoluția cimitirului s-a derulat pe coordonatele orizontului funerar de tip Bjelo-Brdo, putând fi inclus într-o serie din care în Crișana fac parte amintitele cimitire de la Pecica-Șanțul Mare¹⁵, Vladimirescu-Cetate¹⁶, Biharea-Cărămidărie¹⁷, precum și cele de la Cladova-Dealul Carierei (Dealul Cetății)¹⁸, Zimandu Nou-Cetatea de pământ¹⁹, Sântion-Movila mănăstirii²⁰, Foieni-Lutărie (Moara Nouă)²¹ ș.a.

Nu au fost identificate *in situ* vestigii ale unui edificiu bisericesc corespunzător acestei faze de înmormântări și nici nu au fost sesizate la nivelul mormintelor indicii ale unei activități constructive. Problema rămâne însă deschisă, pentru că biserica construită ulterior a fost ridicată cu material recuperat de la o construcție mai veche dezafectată, amplasată într-un loc necunoscut din perimetrul sitului sau, poate, într-o altă așezare. Astfel de situații s-au mai constatat la Vladimirescu, unde anterior bazilicii construită în secolul al XIII-lea²² a existat o biserică mai veche, databilă în prima jumătate a secolului al XII-lea²³ și, după unele păreri, la Cladova-Dealul Carierei (Dealul Cetății)²⁴. O construcție mai veche decât cea ridicată la începutul secolului al XIII-lea se presupune că ar fi fost și la Voivozi-Biserița²⁵, iar cimitirul de la Biharea-Cărămidărie s-ar fi constituit în jurul unei biserici databile în secolul al XI-lea²⁶.

Faza a II-a. Dacă pentru prima fază de înmormântări în stadiul actual al săpăturilor existența unei biserici este doar o ipoteză, în faza a doua cimitirul satului medieval Rădvani se înscrie în rândul cimitirelor constituite și dezvoltate în jurul bisericilor. Începutul celei

¹² Idem în CCAR, 2004, p. 82.

¹³ Idem, în CCAR, 2001, p. 67.

¹⁴ Idem, în CCAR, 2002, p. 99. Monedele descoperite în cimitirul satului medieval Rădvani au fost studiate într-o primă fază de către numismatul Al. Sășianu și arheologul A. Lakatos de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, cărora le mulțumim și în acest cadru. Este posibil ca tratamentele repetate la care monedele au fost supuse să fi evidențiat noi detalii care să impună reluarea studiului lor.

¹⁵ SCIV, XII, 1, 1961, p.142; SCIV, XIII, 1, 1962, p. 207; I. H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978, p. 15-22, 25, 28-29, 67.

¹⁶ M. Barbu, M. Zdroba, *Noi contribuții privind cetatea de pământ de la Vladimirescu*, în *Ziridava*, VIII, 1977, p. 27; Idem, *Șantierul Arad-Vladimirescu, campania 1977*, în *Ziridava*, X, 1978, p. 109-111; Idem, *Cercetările arheologice de la Vladimirescu*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.190; M. Zdroba, M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (rapoarte preliminare)*, în *Ziridava*, VI, 1976, p.53; *Repertoriu Arad*, p.135.

¹⁷ M. Rusu, *op.cit.*, p. 13, 17-21.

¹⁸ V. Boroneanț, M. Zdroba, P. Hurezan, *Săpăturile arheologice de la Cladova (jud. Arad)*, în *MCA*, 1983, p. 20-21; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, *Cimitirul din secolele XI-XII de la Cladova, județul Arad*, în *Ziridava*, XV-XVI, 1987, p. 67-75; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, P. Hügel, *Șantierul arheologic Cladova, jud. Arad (campania 1993-1994)*, în *CCAR campania 1994. A XXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Cluj-Napoca, 1995, p. 23; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, P. Hügel, S. Oța, *Șantierul arheologic Cladova (jud. Arad)*, în *CCAR campania 1995. A XXX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Brăila, 1996, p. 35; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, P. Hügel, *Șantierul arheologic Cladova (jud. Arad)*, în *CCAR campania 1996. A XXXI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, București, 1997, p. 12; *Repertoriu Arad*, p. 57.

¹⁹ Réthy L., *Két árpádkori temető Aradmegyében*, în *AÉ*, XVIII, 1898, p. 128-131; *Repertoriu Arad*, p. 140.

²⁰ A. D. Alexandrescu, *Săpăturile de salvare de la Sântion (r.Oradea, reg. Crișana)*, în *SCIV*, VI, 3-4, 1955, p. 493-494.

²¹ T. Bader, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (partea I)*, în *Satu Mare St. Com.*, V-VI, 1981-1982, p. 157-158; I. Némethi, *Repertoriul arheologic al zonei Carei*, București, 1999, p. 61; Idem, *A mezőfény (Foieni) Árpádkori temetőrészt rövid attekintése*, în *JAMÉ*, XLIII, 2001, p. 225-239.

²² V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 42; *Repertoriu Arad*, p. 135.

²³ A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, 2000, p. 62.

²⁴ V. Boroneanț, M. Zdroba, P. Hurezan, *op.cit.*, p. 21.

²⁵ R. Popa, D. Căpățână, A. Lukács, *op. cit.*, p. 79, 100; A. A. Rusu, N. Sabău, I. Burnichioiu, I. V. Leb, M. Makó Lupescu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, coordonator A.A. Rusu (în continuare Dicționarul), Cluj-Napoca, 2000, p. 284.

²⁶ M. Rusu, *op.cit.*, p. 12.

de-a doua fază se leagă de construirea în zona cu cea mai mare densitate de morminte din prima fază a unei biserici de zid folosindu-se, așa cum s-a menționat, materiale mai vechi provenite de la un edificiu de factură romanică cu valențe artistice exprimate prin elemente de decor sculptat, inclusiv o monumentală piatră de mormânt cu motive și simboluri caracteristice aceleiași epoci²⁷. O situație asemănătoare întâlnim la Cladova pe Dealul Carierei (Dealul Cetății) unde peste cimitirul din secolele XI-XII a fost amplasată, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, o biserică de zid²⁸.

Ridicată, după toate aparențele, la rezezeală, biserică de la Rădvani era o construcție de dimensiuni modeste, uninavată, cu absida patrulateră, aparținând aceleiași ambiante stilistice a romanicului. Data înălțării ei nu poate fi precizată, dar s-a evidențiat că în decursul secolului al XIII-lea nava a fost prelungită spre vest cu 3 m, deranjând morminte practicate în relație cu biserică. Dinarul emis de Béla al IV-lea (1235-1270) descoperit sub talpa fundației prelungite a bisericii la adâncimea de -1,12 m ne îndreptățește să apreciem că el provine, înainte de toate, dintr-un mormânt. Prezența sa în acel loc are o importanță deosebită pentru că reprezintă punctul terminus *ante quem* pentru prima fază de construcție a bisericii și punctul terminus *post quem* pentru etapa a doua de construcție a ei. Documentele vremii nu consemnează date referitoare la edificiul bisericii, ci doar faptul că la 1291 locuitorii achitau dijma episcopală²⁹, de unde și presupunerea că satul avea pe atunci o biserică³⁰.

La Rădvani, în perioada următoare până în secolul al XVI-lea, înmormântările s-au practicat atât în jurul bisericii cât și în interiorul acesteia, dislocându-se numeroase morminte aparținând primei faze. Se evidențiază cu pregnanță insistența pentru o cât mai mare apropiere a mormintelor de biserică, înmormântări fiind practicate și în interiorul ei. Se recurgea în acest scop la înmormântări suprapuse, această rezolvare fiind o practică obișnuită în faza a doua. Din acest motiv suprafața cimitirului în această fază este de doar circa 1.096,83 mp. În suprafețele cercetate au fost identificate 243 morminte cu 246 defuncți, trei morminte fiind duble. În morminte au fost descoperite monede ale regilor Ludovic I (1342-1382), Sigismund de Luxemburg (1387-1437) și Vladislav I (1440-1444)³¹, piese de podoabă și accesorii vestimentare pe baza cărora faza a doua a cimitirului poate fi încadrată în perioada dintre secolele XIII și XVI³².

Cu aceste caracteristici, cimitirul de la Rădvani se alătură altor cimitire asociate unor biserici dintre care pentru Crișana, în afară de Cladova³³, mai amintim cimitirele de la Voivozi-Bisericuța (cimitir de așezământ monahal în care au fost înmormântați și mireni)³⁴, Sălard-Grădina lui Madarász³⁵, Acâș-Biserica reformată³⁶.

Faza a III-a. S-a constituit în jurul lăcașului de cult în decursul secolelor XVI-XVII, fiind reprezentată de 10 morminte cu tot atâția defuncți, dispuse în jurul bisericii, care în această perioadă a fost consolidată prin construirea a două contraforturi pe latura de vest. Se poate estima, pe baza distribuției mormintelor, că suprafața pe care s-au făcut înmormântări în această fază este de circa 330,83 mp.

Gropile acestor morminte, săpate fără excepție până în stratul viu, ferestruiau mormintele din fazele anterioare, osemintele dislocate fiind depuse pe marginile gropii.

²⁷ Idem, *O piatră funerară descoperită în necropola satului medieval Rădvani*, în *Crisia*, XXXV, 2005, p. 51-65.

²⁸ A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *op.cit.*, p. 78.

²⁹ *Documente privind istoria României, veacurile XIII-XIV, C*, Transilvania, vol. II, 1952, p. 343.

³⁰ V. Bunyitay, *A váradi püspökség története*, vol. III, 1884, p. 379.

³¹ I. Crișan, în *CCAR*, 2002, p. 99.

³² Pentru această fază vezi I. Crișan, *Un mormânt din necropola satului medieval Rădvani*, în *Crisia*, XXXIV, 2004, p.77-85; I. Crișan, G. Hora, *Podoabe și piese de vestimentație din așezarea medievală Rădvani*, în *Arheologia, medievală*, V, 2005, p. 90-93.

³³ V. Boroneanț, P. G. Hurezan, *op.cit.*, 1987, p. 67-75; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, P. Hügel, *op. cit.*, 1995; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, P. Hügel, S. Oța, *op.cit.*; V. Boroneanț, P. G. Hurezan, P. Hügel, *op.cit.*, 1997; *Repertoriu Arad*, p. 58; A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *op.cit.*, p. 78.

³⁴ R. Popa, D. Căpățână, A. Lukács, *op. cit.*, p. 72-73.

³⁵ D. Marta, *Un cimitir medieval descoperit la Sălard (jud. Bihor)*, în *Crisia* XXXI, Oradea, 2001, p.55-70.

³⁶ Szöcs P. L., *Biserica reformată din Acâș*, în *CCAR, campania 1999. A XXXIV-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Deva, 2000 p. 7; A. A. Rusu, N. Sabău, I. Burnichioiu, I. V. Leab, M. Makó Lupescu, *Dicționarul*, p. 45; Szöcs P. L., *Acâș, com. Acâș, jud. Satu Mare. Punct: Biserica reformată*, în *CCAR, campania 2000. A XXXV-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Suceava, 2001, p.19; Szöcs P. L., *op.cit.*, 2004, p. 13-14.

La unele morminte, în special la cele de copii, gropile erau pavate cu bucăți de cărămizi. Câteva morminte aveau piese de inventar, respectiv accesorii vestimentare și piese de podoabă³⁷. În nici unul dintre mormintele din faza a treia nu au fost găsite monede. Este o fază bine individualizată în orizonturile târzii din cimitirele de la Oradea-Salca Pepinieră³⁸ și Carei-Bobald³⁹.

A fost probabil o fază de scurtă durată, se pare ultima din existența cimitirului. Venind dinspre sud, turcii, începând cu anul 1552, și-au făcut simțită prezența și la nord de Mureș, întinzându-și treptat stăpânirea și asupra Crișanei. După cucerirea Beliului în 1566, au fost supuse mai multe sate între Salonta și Nojorid⁴⁰. Pentru a opri noi supuneri, Cristofor Báthory, loctiitorul principelui Transilvaniei, i-a dăruit lui Mustafa Pașa de Buda satele Bicaciu și Rădvanu Mare⁴¹, situație care a determinat o înrăutățire sub multiple aspecte a vieții locuitorilor. Vremurile tulburi i-au obligat probabil la repetate refugii spre zone mai ferite urmate de reveniri și în final la părăsirea definitivă a așezării. Astfel, înmormântările în cimitir încetează, iar biserica abandonată a intrat într-un continuu și ireversibil proces de degradare. În conscrierea din 1692, anul recuceririi cetății Oradea de către austrieci și a sfârșitului ocupației turcești, conscriere întocmită de oficiul cameral pentru a evalua starea domeniilor din comitatul Bihor, Rădvanul (Raduany) apare în lunga listă a așezărilor depopulate⁴².

După instaurarea stăpânirii habsburgice, zona de câmpie a început să se repopuleze și în apropiere s-au constituit două predii care, preluând din documente sau din tradiția orală locală vechea toponimie, au perpetuat numele de Rădvani. Locuitorii acestor predii și poate cei din satele apropiate au demolat biserica medievală, aflată probabil în stare avansată de ruină, în vederea folosirii în scopuri gospodărești a materialelor de construcție.

Un singur mormânt ridică problema celei **de-a patra faze** de înmormântări. Este vorba de un mormânt lipsit de inventar, orientat pe direcția nord-sud, a cărui groapă ferestruia traseul zidurilor demolate ale bisericii. Este un mormânt modern a cărui prezență insolită o considerăm, până la alte apariții, accidentală.

Suprafața de 430,86 m cercetată până în prezent prin săpături reprezintă circa 6,06% din suprafața estimată a cimitirului, dar rezultatele sunt concludente sub toate aspectele. Astfel, săpăturile au împins în jos datarea așezării cu circa 200 de ani vizavi de prima atestare documentară și s-au soldat cu descoperirea unei biserici într-o zonă în care asemenea monumente apar astăzi mai rar. Ele creionează totodată coordonatele evoluției satului în decursul evului mediu, iar prin coroborare cu alte categorii de materiale și cu sursele scrise pot întregi, atât cât este posibil, imaginea acestei așezări dispărute din câmpia joasă a Crișurilor.

Rezultatele obținute până în prezent pledează pentru continuarea săpăturilor în vederea cercetării exhaustive a cimitirului. Fără să poată răsturna sau anula rezultatele dobândite până în prezent, viitoarele săpături ar putea conduce la încadrări cronologice mai strânse și mai nuanțate ale fazelor sale, iar dezvelirea sa integrală ar permite și evaluări de natură demografică.

În actualul stadiu al cercetărilor în cimitirul satului medieval Rădvani considerăm că se impune ca o sarcină prioritară radiografierea întregului sit în vederea depistării amplasamentului unei prime biserici medievale, de la care ar putea proveni materialul cu care a fost ridicat edificiul bisericesc corespunzător celei de-a doua faze de înmormântări și a localizării necropolei așezării din secolele VIII-X.

³⁷ I. Crișan, G. Hora, *op.cit.*, p.87-90.

³⁸ S. Bulzan, C. Ghemiș, G. Fazecaș, *Săpăturile de salvare de la Oradea-punctul Salca „Pepinieră”*, în *Crisia*, XXX, Oradea, 2002, p. 88, fig. 5.

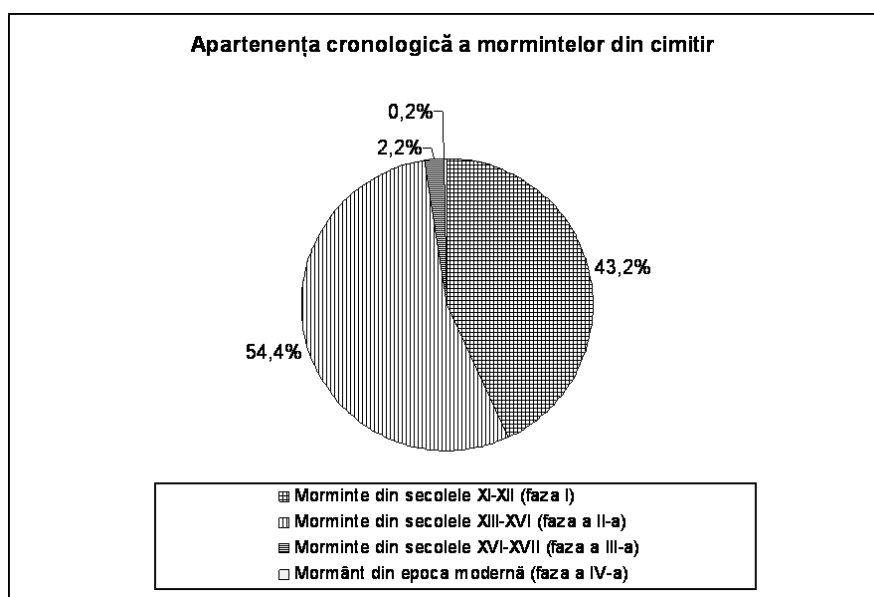
³⁹ Szöcs P. L., Mérai D-E., Jaqueline T., *A nagyároly-bobáldi temető és tempom 2001. évi régészeti kutatása, în A középkori templom körültemetők kutatása*, Budapest, 2005, p. 315-324.

⁴⁰ Lukinich I., *Az erdély fejedelemség területi változásai*, Budapest, 1918, p.135.

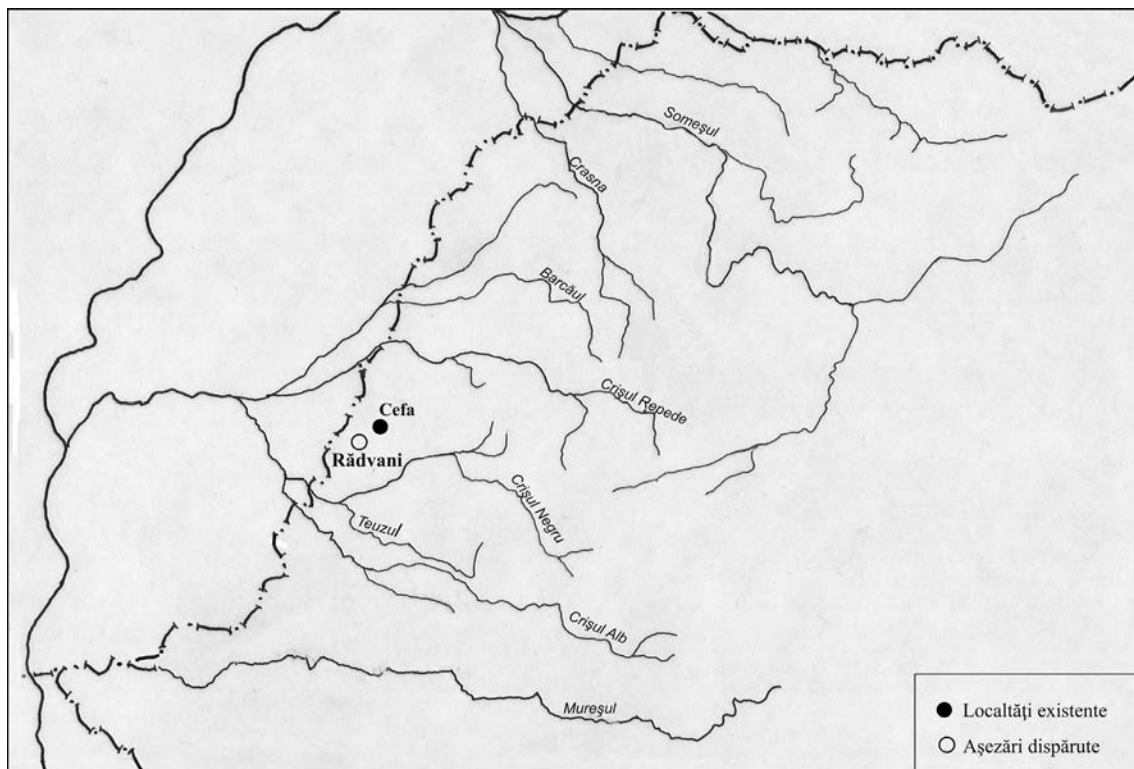
⁴¹ L. Borcea, *Unele aspecte ale stăpânirii otomane în Bihor și nord-vestul României în secolele XVI-XVII*, în *Crisia*, IV, 1974, p.193 ; *Idem*, *Bihorul medieval*, Oradea, 2005, p.194.

⁴² I. Bârsony, *Conscrierea camerală din 1692 a comitatului Bihor*, în *Crisia*, XXII, 1992, p.105.

Perioada	Nr. morminte	Procente
Morminte din secolele XI-XII	193	43,2
Morminte din secolele XIII-XVI	243	54,4
Morminte din secolele XVI-XVII	10	2,2
Morminte din epoca modernă	1	0,2
TOTAL	447	100

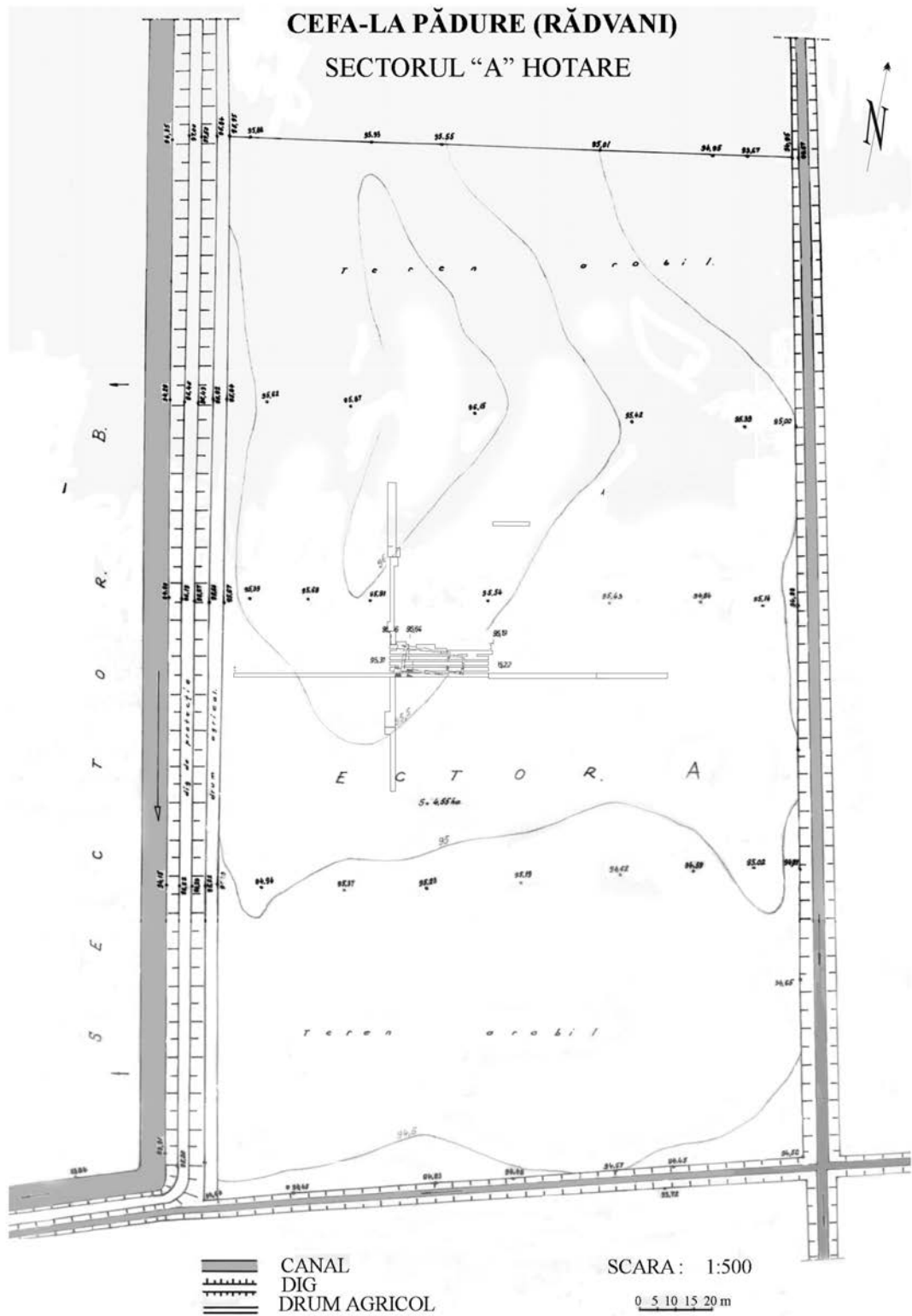

Anexa 1. Apartenența cronologică a mormintelor din cimitir.
Annex 1. Chronological determination of the tombs.

Anexa 1. Apartenența cronologică a mormintelor din cimitir.

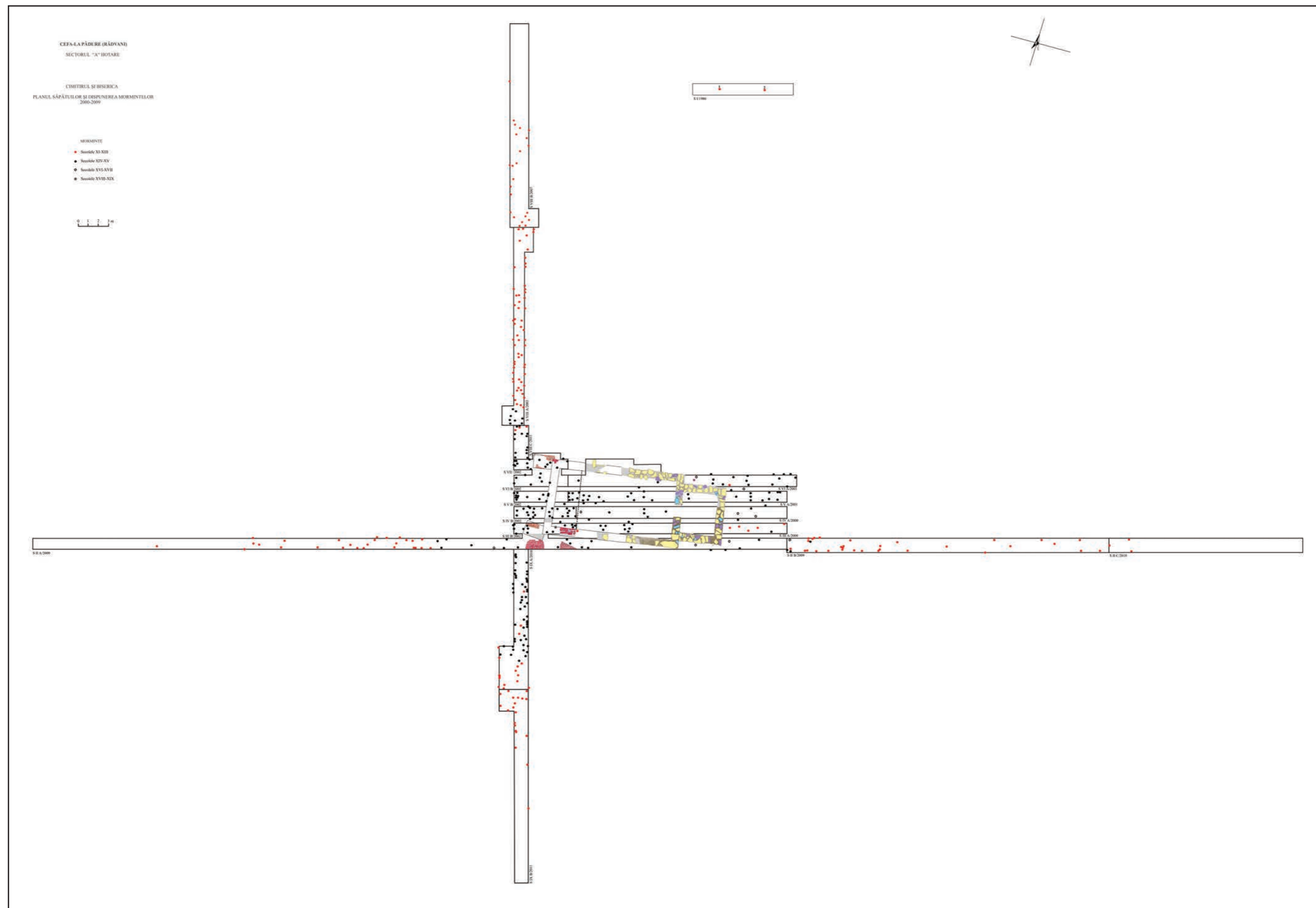
Annex 1. Chronological determination of the tombs.

Anexa 1. Apartenența cronologică a mormintelor din cimitir.

Annex 1. Chronological determination of the tombs.

Pl. III. Cimitirul satului medieval Rădvani. Distribuția mormintelor.
Pl. III. The cemetery of the medieval village Rădvani. Tombs distribution.